

*Каменєва О. М.,
аспірант кафедри політології
Львівського національного університету ім. І. Франка*

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА ВНАСЛІДОК КОМУНІКАЦІЇ МІЖ СОЦІАЛЬНИМИ ГРУПАМИ

Анотація. У статті здійснено аналіз основних теорій та концепцій лідерства, розглянуто базові детермінанти формування політичного лідера, визначено причини появи «лідерського» типу особистості. Окреслено аспекти питання з погляду зарубіжних та вітчизняних науковців. Визначено чинники, що виступають підґрунтям формування політичного лідера. Проаналізовано дослідження феномену політичного лідера, розглянуто підходи до його розуміння. Охарактеризовано такі важелі впливу на формування та сприйняття суспільством політичного лідера як компетентність та соціабельність (здатність до соціальної взаємодії).

В результаті дослідження виявлено, що політичний лідер формується як елемент цілісної конфігурації — «ситуація-середовище-лідер». Політичний лідер сам будучи регулятором відносин між громадянами суспільства, виступає і результатом власної діяльності та комунікації з соціальними групами.

Ключові слова: політичний лідер, формування лідера, суспільство, ієрархія, комунікація.

Інтерес до феномену політичного лідера є в сутності самої природи людини. Особливо зацікавленість даним питанням виникає в суспільствах в періоди їх трансформації, модернізації, кризи, виникнення нових ціннісних орієнтирів. Це є актуально і для сучасного українського соціуму, де існує тенденція до розвитку лідера в процесі протистояння політичних сил, перепадів психологічних настроїв суспільних верств. Щодо динаміки еволюціонування особистості, то з появою нових завдань в суспільстві, ситуації в державі, трансформуються і лідерські якості. Вітчизняна політична думка, і це підтверджують самі науковці, що досліджують проблематику лідерства, характеризується відсутністю цілісної концепції чинників ефективності діяльності політичного лідера [7]. Крім того, дослідники феномену політичного лідера настільки сконцентровані на методологічній чистоті, що нездатні сприймати лідера так, як бачать його пересічні громадяни. Науковці розглядають політичного лідера як об'єкт дослідження, в той час як основна частина громадян сприймає його як особистість, частина культивує думку

про його унікальність та винятковість. Більше того, кожен представник, що знаходиться нижче в ієрархії своєю поведінкою сприяє формуванню лідера, приходу його до влади та управління соціально-політичними процесами.

Метою статті є показати основні способи становлення політичного лідера, виявити яким чином на його формування впливають соціальні групи. Розглянути підхід до феномену політичного лідера як результату соціальної комунікації, виявити змістовні характеристики соціокультурної детермінації (що потребує не лише наукового, але й практичного погляду). Також важливо розкрити механізми комунікації лідера з соціальними групами, встановити, яким чином вивчення феномену політичного лідера корелюється з питанням соціалізації, поведінки оточуючих.

Вивчення феномену політичного лідера поєднується з питанням особистих якостей, оточення, ситуації, соціалізації, культури, поведінки. Дослідження даних факторів в комплексі дає цілісну картину для аналізу лідерства. Зміст і логіку формування політичного лідера відображають соціо- та політико-культурні детермінанти. Приклади формування політичного лідера, останні тенденції комунікативних відносин «лідер-електорат» дають певні закономірності, на основі котрих можна прогнозувати, як саме відбуватиметься процес формування політичного лідера в перспективі.

Проблематику політичного лідерства досліджено в зарубіжній політичній науці досить ґрунтовно. Зокрема, науковим підґрунтям даної статті стали праці таких вчених, як Ж. Блондель, М. Вебер, Є. Вятр, А. Маслоу, В. Парето, М. Херманн, Дж. Барбер, Ф. Бартлетт, В. Белл, Дж. Бернс, Є. Богардус, Р. Зіллер, Г. Лассуелл, С. Мілз, Ф. Редл, Р. Хілл.

Щодо сучасних досліджень, то питання політичного лідера, владних відносин та комунікації розкривають у своїх працях такі вітчизняні науковці як Ю. Шайгородський [3], О. Траверсе [13], В. В. Бушанський [2], В. Корнієнко [6] та інші.

Звичайно, немає жодного уніфікованого визначення політичного лідера. Ряд дослідників роблять акцент на взаємному впливі суб'єктів політичного процесу при сумісній діяльності в політичній

сфері суспільства чи на ефективних результатах діяльності. Інші бачать політичного лідера одним із механізмів інтеграції групової діяльності. Стосовно визначення поняття, їх є сотні. Наводимо дефініцію українського політолога Дмитра Видріна — **політичний лідер** — це будь-який активний учасник політичного життя, політичної дії, процесу, здатний консолідувати зусилля оточуючих і активно впливати на цей процес [4, 81].

Ж. Блондель приділяв увагу психологічним аспектам проблеми політичного лідера, персоніфікації ідей та соціально-політичних сил суспільства в особі останнього [1, 16-17]. Р. Лінтон [14] вважав лідера феноменом політичної культури. В «Підручнику з лідерства», на основі 160 статей Стогділла, написаних в період з 1904 по 1960 рік наводиться більше 40 елементів, що мають відношення до психологічних рис лідера [11, 456]. Кожен з елементів згрупований по 6 основним рубрикам. Наприклад, фізичні дані, інтелект, соціальне положення, вік, енергійність, популярність, такт, адміністративні якості, впевненість у собі.

За даними Д. Кіндера [9, 81] в системі уявлень звичайних громадян про політичного лідера мають місце два незалежні виміри: компетентність і соціабельність (здатність до соціальної взаємодії). Цікаво, але **принцип «чим більше достоїнств, тим краще» в системі лідерських якостей виявився нежиттєздатним.**

Існують різні теорії лідерства. Можна виокремити наступні:

1. Теорія рис лідера. Лідерами стають індивіди з такими рисами як сила волі, цілеспрямованість, енергійність, розвинений інтелект, організаторські здібності, новаторство. Недолік теорії рис — вона не враховує що в різні історичні епохи суспільно-політичні сили потребували різних, іноді специфічних лідерських якостей.

2. Ситуаційна теорія Фідлера [9, 458]. Згідно з нею поведінка лідера залежить від соціальних умов. Вирішальну роль у формуванні особистості як лідера відігравали обставини. Вони ж визначали роль, функції та поведінку політика. Фідлер намагався показати зв'язок між особистісними якостями і типом ситуації. Аналіз Фідлера зводиться до наступного: недопустимо говорити про якості лідера як такі. Потрібно виокремлювати ті, що відповідають обставинам.

3. Згідно з психоаналітичною теорією лідерами стають люди, що придушили в собі лібідо. Як результат, сексуальна енергія, що вивільнилася сублімувалася в лідерську діяльність. Більше того, З. Фрейд та його послідовники вважають лідерство підвидом неврозу [11, 512].

Вагома частина політичних досліджень тісно пов'язують політичне лідерство з одного боку

із ситуацією, з іншою — з соціальним середовищем. В методологічному плані мова йде про деяку цілісну конфігурацію, своєрідний трикутник «ситуація-середовище-лідер». За таким зразком лідерство — це соціально-психологічні відносини. Але акцент варто ставити не тільки на особистісних характеристиках політичного лідера, вивченні складових елементів його індивідуальності, але й на комунікативному процесі.

Так, незаперечним є той факт, що політичне лідерство — вища форма таланту в політиці, реалізація котрого є чи не головним мотивом устремлень політика. Але постійна модифікація суспільних запитів вимагає від лідера нових рис характеру, дій, рішень. Самі лідери в процесі еволюції змінюються, разом з тим еволюціонує таке поняття як лідерство. З іншого боку, середовище, в котрому «вариться» лідер — це радше сировина для реалізації потенціалу, цілей та політичних ініціатив.

Так, поведінка лідера корелюється з настроями підпорядкованих йому верств, часто залежить від їх лояльності, схвалення, або ж нетерпимості. Але дії лідера також є і результатом впливу соціуму. Як колись зазначив Чарльз Дарвін, виживають не найсильніші чи найрозумніші, а ті, хто зумів пристосуватися до змін [9, 88].

Вивченням феномену лідерства є цікавим з точки зору етології. Дана наука досліджує формування великих і малих об'єднань за участю особи, що знаходиться на вершині піраміди. Безпосередньо лідеру підпорядковані доміанти вищого рангу, а їм, в свою чергу, доміанти нижчого рангу і так далі. Представники різних рівнів, а також одного рівня є суперниками. Етологи виявили, що в процесі утворення цих об'єднань, які, до речі, мають пірамідальну структуру, на кожному вищому рівні зростає все більша конкуренція.

У формуванні лідерського типу велику роль відіграє потреба в спілкуванні та сприйнятті поглядів і переконань. Більшість чоловіків орієнтовані на вступ у групу і змагання з іншими членами за підвищення свого ієрархічного рівня. Для психіки даних представників характерною є вища концентрація на діях і висловлюваннях щодо себе. Більшість «пірамідальників» мають вразливу психіку. Але існує 10% чоловіків, що не мають потягу до перебування у групі і змаганні за лідерство. Вони можуть входити в ієрархію, але відмовляються змагатися за лідерство і активізуються лише коли лідер цілком намагається підкорити їх своєму впливу. «Непірамідальники» є емоційно стійкішими. Вони концентруються на саморозвитку і індивідуальній діяльності, успішні у «неколективних» заняттях. Їх багато серед вчених-аналітиків. Серед політиків чи менеджерів їх майже немає.

Чому люди включаються в політику можна також зрозуміти, вивчивши їх загальні потреби. Відповідно до піраміди Маслоу [11], до потреб відносяться фізіологічні (потреба людей в одязі, їжі, житлі), потреба в безпеці, підтриманні здоров'я. Далі йдуть потреби в прив'язаності (коханні), в духовній близькості, потреба в приналежності до певної соціальної групи. Вище — потреба в повазі, самоповазі, схваленні з боку інших, самореалізації. Остання група потреб, як правило, виникає, коли реалізуються нижчі, хоча бувають і винятки. Так само у різних групах людей потреби проявляються в різних формах: в одних, наприклад превалюють фізіологічні потреби (їжа, одяг, житло), в інших — визнання, самореалізація. Отже, можна говорити, що фінансово забезпечена, фізично здорова і самодостатня людина — потенційний політичний лідер.

До речі потреби піраміди Маслоу також детермінують і електоральну поведінку — матеріальний і культурний рівень, вид діяльності, умови роботи виборців, соціальний статус. Це все передумови для політичного вибору. Так, тенденція голосувати за реформи спостерігається по мірі росту матеріального рівня, вона характерна для «верхнього» прошарку виборців, котрі мають вищу освіту. Працюючі жінки, на відміну від домогосподарок схильні вивчати програми політичних лідерів.

Науковці М. Ной, С. Верба, Дж. Персонік [9, 82] дослідили частоту надання переваг виборцям різних аспектів уявлень про політику. При цьому виявилось, що особиста симпатія важлива для 81% виборців, «політика з конкретного питання» цікавить 60% виборців, «партійна приналежність» має значення тільки для 41% електорату.

Якщо переbazуватися до результатів досліджень, проведених в період останніх виборчих кампаній в Україні — 2014 та 2015 роки, то ми отримуємо наступну картину. Згідно з даними всеукраїнського опитування, проведеного в жовтні 2014 року (парламентські вибори) Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України спільно з асоціацією політичних психологів України [12] (Опитано 2000 респондентів у 152 населених пунктах усіх регіонів України за винятком АР Крим та територій не контрольованих українською владою в Донецькій і Луганській областях. Похибка вибірки становить 3,2%), існують наступні виразні тенденції щодо вибору електоратом політичних лідерів. Згідно з результатами досліджень 29,2% респондентів мотивують свій політичний вибір наступним аргументом — «цю партію очолює політик, якому я довіряю» або «приваблюють особисті якості кандидата від даної партії» (26,7%). Якщо порівнювати дані соціологічних опитувань з компанією 2007 року (тоді

також відбувалися позачергові парламентські вибори) в електоральній мотивації громадян відбулися певні зміни, а саме:

— відійшла на другий план оцінка попередньої діяльності партії.

— посилюється мотив особистої привабливості кандидата — лідера політичної сили.

Згідно з даними загальнонаціонального опитування, проведеного в жовтні 2015 року Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Київським міжнародним інститутом соціології головними чинниками для виборців при голосуванні більше значення мала особистість кандидата (57%), ніж те, яка партія його висуває (34%).

Опитування проводилося в 110 населених пунктах у всіх областях України, окрім Автономної Республіки Крим та тих територій Луганської та Донецької областей, не підконтрольних Україні. Загалом було опитано 2040 респондентів за квотною вибіркою, репрезентативною за такими параметрами, як стать, вік, регіон та тип населеного пункту. Похибка вибірки не перевищує 2,3% [12].

Місцеві вибори 2015 року охарактеризувалися невисокою явкою населення. Основною причиною відмови від голосування — відсутність кандидатів та партій, за які варто проголосувати.

При голосуванні за кандидатів до органів місцевого самоврядування вирішальне значення мала насамперед особистість кандидатів (47,5%), далі йшла допомога жителям округу (39%), попередня діяльність політика (31%). У містах, де кандидатів у депутати місцевих рад висували партії, для виборців особистість кандидата (57%) важила більше, ніж те, яка партія його висуває (34%). На основі даних стає зрозуміло, що на процес формування політичних лідерів простежується вплив суб'єктивних факторів, таких як особисті симпатії чи антипатії соціальних груп.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, формування політичного лідера зумовлюється не стільки особистими якостями, скільки потребами вищого рангу (згідно Маслоу), пов'язаними з визнанням та самореалізацією. Також схильністю до певної «підпорядкованої» поведінки інших членів групи. Це виділяє з колективу того, хто здатний витримати конкуренцію з іншими, хто сам будучи регулятором відносин між громадянами суспільства виступає і результатом власної діяльності та комунікації з підпорядкованими собі ж соціальними групами. Таким чином політичний лідер формується як елемент цілісної конфігурації «ситуація-середовище-лідер», підпадає під вплив соціально-психологічних відносин і є наслідком комунікативних процесів із соціумом. Відповідно, перспективою подальшого вивчення

феномену політичного лідера є аналіз комунікативних процесів політиків та електорату, дослідження реакцій членів суспільства на діяльність тих, хто знаходиться на вищих щаблях влади.

Література

1. Блондель Ж. Політичне лідерство. Шлях до всеосяжного аналізу / Ж. Блондель. — М.: Рос. акад. упр., 1992. — 135 с.
2. Бушанський В. В. Про силу, що потребує консолідації // Українська правда. 19 січня 2010 року. Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/01/19/4639033/>
3. Влада і суспільство: діалог через громадські ради : [монографія] / [Шайгородський Ю. Ж., Андрійчук Т. С. та ін. ; за заг. ред. Шайгородського Ю. Ж.] ; USAID [та ін.]. — К. : ПАЛИВОДА, 2011. — 147 с.
4. Выдрин Д.И. Очерки практической политологии. — Киев: Философская и социологическая мысль, 1991. - 128 с.
5. Ковлер А.И. Кризис демократии? Демократия на рубеже 21 века / А. И. Ковлер. — М.: Ин-т государства и права РАН, 1997. — 102 с.
6. Корнієнко В.О. Імідж політичного лідера проблеми формування та практичної реалізації: монографія / В.О. Корнієнко, С.Г. Денисюк. — ВНТУ: «Універсум» — Вінниця, 2009. — 146 с.
7. Корнієнко В.О. , Похило І.Д. Ефективність політичного лідера: критерії та механізми реалізації в сучасній Україні: монографія. — Вінниця: ВНТУ, 2009. — 140 с.
8. Мірошніченко П., Довгопол Н. Лідери // Персонал — 2005. — № 2. — С. 87 -91.
9. Общество и политика / Под ред. Большакова В. Ю. Санкт-Петербург: издательство Санкт-Петербургского университета, 2000. — 512 с.
10. Пахарев А. Д. «Политическое лидерство и лидеры». — К.: Знание Украины, 2001. — 272 с.
11. Психология и психоанализ власти. II т. Хрестоматия. / Под ред. Райгородского. Издательский дом «БАХРАМХ-М» 1999. — 575 с.
12. Результати соц. опитувань [електронний ресурс]. — Режим доступу <http://ispp.org.ua/index.php?inc=docs&id=26>
13. Траверсе О. О. Політичне лідерство та керівництво доби «лібералізованого» тоталітаризму в СРСР: український контекст (60-ті — початок 90-х рр. XX ст.). — К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса, 2010 . — 268 с.
14. Linton R. The Cultural Background of Personality / R. Linton. — N.Y., 1981. — 157 p.

Каменева О. М. Становление политического лидера в результате коммуникации между социальными группами. — Статья.

Аннотация. В статье проанализированы основные теории и концепции лидерства, рассмотрены базовые детерминанты формирования политического лидера, определены причины появления «лидерского» типа личности. Очерчены аспекты вопроса с точки зрения зарубежных и отечественных ученых. Определены факторы, выступающие основой формирования политического лидера. Проанализированы исследования феномена политического лидера, рассмотрен ряд подходов к данному вопросу. Охарактеризованы такие рычаги влияния на формирование и восприятия обществом политического лидера как компетентность и социальность (способность к социальному взаимодействию).

В результате исследования также установлено, что политический лидер формируется как элемент целостной конфигурации «ситуация-среда-лидер». Политический лидер сам будучи регулятором отношений между гражданами общества, является и следствием собственной деятельности и коммуникации с социальными группами.

Ключевые слова: политический лидер, формирование лидера, общество, иерархия, коммуникация.

Kamienieva O. M. Formation of political leaders as a communication result of social groups. — The Article.

Summary. The article analyzes the basic theories and concepts of leadership and considers basic determinants of the formation of a political leader, determines the causes of appearance of such personality types as «leader». The article outlines aspects of the issue in terms of foreign and domestic scientists, determines factors that are the basis for the formation of a political leader. Study of the phenomenon of political leader is analyzed, a number of approaches to this issue are considered. Such leverage in the formation of public perception of a political leader as competence and sociability (ability for social interaction) are characterized.

The study also finds that political leader is formed as a part of an integrated configuration «situation-environment-leader.» Leader himself is both a regulator of relationships between citizens of the society and the result of his own activities and communication with social groups.

Keywords: political leader, the leader of the formation of society, hierarchy, communication.